

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پایداری شهر ایرانی

کندوکاو در چالش‌ها و نقش برنامه‌ریز توسعه‌ی شهری

مؤلفین:

مظفر صراف‌ی - محمد شالی - علی محمد نژاد

محمد اسکندری ثانی - زهرا خدابخشی - منصور سلیمانی

(گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی)

عنوان و نام پدیدآور	: پایداری شهر ایرانی: گندوکاو در چالشها و نقش برنامه ریز توسعه‌ی شهری.
مشخصات نشر	: تهران: نشر علم، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۳۸۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۴-۷۱۶-۵
وضعیت فهرست نویسی	: قیای مختصر
یادداشت	: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است
یادداشت	: مؤلفین: مظفر صراف، محمد شالی، علی محمدنژاد، محمد اسکندری ثانی، زهرا خدابخشی، منصور سلیمانی.
شناسه افزوده	: صراف، مظفر.
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۷۹۰۹۰۰

شکل

پایداری شهر ایرانی

مؤلفین: مظفر صراف، محمد شالی، علی محمدنژاد، محمد اسکندری ثانی

زهرا خدابخشی، منصور سلیمانی

ویراستار ادبی: عباس جلالی

چاپ اول: ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۵۰ نسخه

لینوگرافی: کوثر

چاپ: رامین

مرکز پخش علم: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری

بن بست گرانفر، پلاک ۴، تلفن ۶۶۴۱۲۳۵۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۴-۷۱۶-۵

فهرست مطالب

۱۰	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
۱۳	واکاوی مفهوم توسعه، نظریه‌ی برنامه‌ریزی و نقش برنامه‌ریز شهری
۱۴	بحران "توسعه‌ی" متداول در جهان
۱۷	در جستجوی توسعه‌ای از نوع دیگر
۲۶	اجتماع محلی: بنیان مدل "مبدأ" توسعه
۲۸	نقد تاریخچه‌ی برنامه‌ریزی توسعه‌ی شهری
۳۰	مروری گذرا بر نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری
۳۵	چارچوب نظری نقش برنامه‌ریز شهری در جوامع توسعه‌نیافته
۳۹	فرجام سخن
۴۲	منابع
۴۷	فصل اول: مسئله شهری ایران
۴۹	شهرنشینی در ایران از گذشته تا امروز؛ شناختی در راستای هدایت آینده
۴۹	مقدمه
۵۱	چارچوب نظری
۵۲	نظریات مرتبط با شکل‌گیری نظام شهرنشینی در ایران
۵۴	ویژگی‌های سرزمین ایران
۵۵	تفاوت شهرنشینی در ایران و غرب
۵۸	دگرگونی‌های نظام شهری پس از ورود اسلام (تحول در ماهیت و تعریف شهر)
۵۹	تحولات نظام شهری در دوره‌ی مشروطه
۶۱	تحولات نظام شهری در روزگار پهلویان (۱۳۰۰-۱۳۵۷)

۶۴	تحولات نظام شهری پس از انقلاب اسلامی
۶۶	راهبردهای هدایت نظام شهری ایران
۶۷	جمع‌بندی و برآیند
۶۹	منابع
۷۲	ابرمسأله شهری ایران و راهبردهای چاره‌جویی آن
۷۲	مقدمه
۷۴	چارچوب نظری
۸۰	ماهیت و مفهوم شهر در ایران باستان و دوران اسلامی
۸۳	شهر ایرانی؛ کالبد و محتوای آن در دوره‌ی اسلامی
۸۸	شهر ایرانی؛ کالبد و محتوای کنونی آن
۹۹	راهبردهای توسعه‌ی شهر ایرانی با تأکید بر حکمروایی شایسته
۱۰۱	سخن پایانی
۱۰۳	منابع
۱۰۶	رستگاری شهر ایرانی با رویکرد کیفیت زندگی
۱۰۶	مقدمه
۱۰۸	آرمان و آرزوهای فلاسفه در گذر زمان
۱۱۹	بهره‌گیری از مدلواره‌های علمی برای رسیدن به رستگاری شهر
۱۲۵	تأثیرگذاری ارزش‌ها و باورهای جوامع مختلف (نمونه شهر ایرانی اسلامی)
۱۳۰	شهر رستگار برای پاسخ به مشکلات برآمده از دیگرگونی‌های مدرنیسم در شهر
۱۳۶	سخن پایان بخش
۱۳۹	منابع
۱۴۳	پایداری شهر ایرانی در پرتو حکمروایی خوب شهری
۱۴۳	مقدمه
۱۴۵	مفهوم شهر و شهرنشینی در ایران
۱۴۵	شهرنشینی انداموار و درون‌زا
۱۴۸	مفهوم شهر
۱۵۰	شیوه‌ی اداره‌ی شهر
۱۵۲	شهرنشینی برون‌زا
۱۵۵	مسأله‌ی شهری ایران
۱۵۸	شهر خوب در پرتو حکمروایی خوب شهری

۱۶۴	برآیند این بخش از کتاب
۱۶۶	منابع
۱۷۰	توسعه‌ی پایدار اجتماعات محلی رهنمودی برای رستگاری شهر ایرانی
۱۷۰	مقدمه
۱۷۳	توسعه‌ی پایدار شهری
۱۷۶	سنگ بنای پایداری شهرها: توسعه‌ی اجتماعات محلی
۱۷۹	چارچوب توسعه‌ی پایدار در اجتماعات محلی
۱۸۲	تجربه‌های جهانی توسعه‌ی اجتماعات محلی
۱۸۶	شهر در خدمت توسعه‌ی اجتماعات محلی: شهر خوب ایرانی
۱۸۸	علت‌های عدم شکل‌گیری و ناتوانی اجتماعات محلی شهری در ایران
۱۸۸	شهر و شهر نشینی و ماهیت (جیستی) آن در ایران
۱۹۰	موانع و بسترهای تاریخی
۱۹۷	راهکارهای فعال‌سازی اجتماعات محلی به‌عنوان نیروی پیشران شهر ایرانی به سوی پایداری
۱۹۹	پی‌گفتار
۲۰۲	منابع
۲۰۵	فصل دوم: نقش برنامه‌ریزان شهری در ایران
۲۰۷	توسعه‌ی پایدار شهری و نقش برنامه‌ریزان
۲۰۷	مقدمه
۲۰۸	پیشینه برنامه‌ریزی شهری در جهان
۲۱۱	برنامه‌ریزی شهری و توسعه‌ی پایدار
۲۱۷	نظریه‌های برنامه‌ریزی
۲۲۱	رویکردهای نوین در برنامه‌ریزی شهری
۲۲۴	نقش برنامه‌ریزان شهری
۲۲۹	برنامه‌ریزی شهری و نقش برنامه‌ریزان در ایران
۲۳۲	نقش برنامه‌ریزان شهری در ایران
۲۳۴	برآیند این بخش
۲۳۷	منابع
۲۴۲	نقش برنامه‌ریزان شهری ایران در رسیدن به شهر خوب
۲۴۲	مقدمه
۲۴۵	چارچوب نظری

۲۴۶	تعریف و مفهوم برنامه‌ریزی و برنامه‌ریز شهری
۲۴۸	سنت‌های برنامه‌ریزی
۲۵۰	برنامه‌ریزی چگونه باید باشد؟
۲۵۲	برنامه‌ریزی برپایه‌ی یادگیری اجتماعی
۲۵۴	برنامه‌ریزی بده-بستانی
۲۵۵	برنامه‌ریزی برپایه‌ی تشریک مساعی (همکارانه)
۲۵۸	اندیشه‌ی حاکم بر نظام برنامه‌ریزی شهری ایران و نقش برنامه‌ریزان در چارچوب آن
۲۶۳	چالش‌های رسیدن به شهر خوب و رسالت شهر ایرانی
۲۶۵	نقش برنامه‌ریزان شهری ایران در نیل به شهر خوب
۲۶۹	برآیند این بخش
۲۷۰	منابع
۲۷۳	نقش برنامه‌ریز شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهروندان
۲۷۳	مقدمه
۲۷۴	تعریف مفاهیم
۲۷۹	گذری بر پیشینه‌ی برنامه‌ریزی، برنامه‌ریز و برنامه‌ریز شهری
۲۷۹	برنامه‌ریزی و دولت مدرن
۲۸۱	برنامه‌ریزی شهری
۲۸۲	برنامه‌ریز شهری
۲۸۵	رویکردهای نظری کیفیت زندگی شهری
۲۹۱	نقش برنامه‌ریز شهری در نظام برنامه‌ریزی ایران از دوره‌ی نوسازی تا کنون
۲۹۷	نقش برنامه‌ریز شهری در کیفیت زندگی شهری در ایران از دوره مدرن تا کنون
۳۰۰	برآیند این بخش
۳۰۲	منابع
۳۰۵	نقش برنامه‌ریزان شهری در توسعه‌ی اجتماعات محلی با تأکید بر ایران
۳۰۵	مقدمه
۳۰۸	مفهوم برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی شهری
۳۰۹	رویکردهای برنامه‌ریزی
۳۱۰	الف) توسعه‌ای
۳۱۲	ب) سازش‌پذیر
۳۱۳	ج) رادیکالی (ریشه‌نگر)

۳۱۴	درکی از روند تحول برنامه‌ریزی شهری در جهان
۳۱۸	نقدی کوتاه بر نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۳۲۰	جایگاه اجتماعات محلی در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۳۲۲	نقش برنامه‌ریزان در نظام برنامه‌ریزی ایران و ضرورت تغییر نگرش
۳۲۴	رسالت برنامه‌ریز شهری در توسعه‌ی اجتماعات محلی در ایران
۳۲۴	خط مشی‌های کلی برنامه‌ریز برای توسعه‌ی اجتماعات محلی
۳۲۷	وظایف اختصاصی برنامه‌ریز در توسعه‌ی اجتماعات محلی
۳۳۴	برآیند
۳۳۶	منابع
۳۴۰	ضرورت تحول در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران با تأکید بر مشارکت محله‌ای
۳۴۰	مقدمه
۳۴۲	درآمدی بر دگرگونی‌ها و نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری
۳۴۳	گسترش و تشریح نظریه‌ی برگزیده
۳۴۵	برنامه‌ریزی مشارکتی
۳۴۵	عوامل مؤثر بر مشارکت
۳۴۶	ضرورت و اهمیت مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و توسعه‌ی شهری
۳۴۷	مشارکت و توسعه‌ی پایدار شهری
۳۵۱	نهاد مشارکت محله‌ای
۳۵۲	الزامات تشکیل نهاد مشارکت محله‌ای
۳۵۳	مزایای مشارکت مردم در برنامه‌ریزی محله
۳۵۴	سیر نظام برنامه‌ریزی در ایران با پافشاری بر مشارکت محله‌ای
۳۵۷	نظام مشارکت محله محور، چالش‌ها و مشکلات
۳۵۹	گرفته‌ریزی برای نقش برنامه‌ریز در چارچوب مشارکت محله‌ای و توسعه‌ی پایدار شهری
۳۶۲	برآیند این بخش
۳۶۵	منابع
۳۶۹	پی‌نوشتار
۳۶۹	ناسازگی برنامه‌ریزی شهری متداول با توسعه‌ی پایدار اجتماع محلی
۳۸۲	نمایه

پیشگفتار

کتاب حاضر، مجموعه‌ی نوشتارهای دانشجویان دوره‌ی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهیدبهبشتی ارائه شده برای درس شهرگرایی و برنامه‌ریزی شهری در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ است که توسط من تدریس و پس از آن تا هنگام چاپ این کتاب، با منابع تازه‌تر تصحیح و تکمیل شد. پرسش کلان در این درس عبارت بود از: چگونگی رستگاری شهر ایرانی و در واقع، جستجوی "شهرخوب". در این راه، بخش نخست کتاب در پاسخ به پرسش امتناع توسعه و مساله شهری ایران به نظر نگارندگان از زوایای مختلف اختصاص دارد و بخش دوم، در پاسخ به پرسش راه‌چاره‌ی رسیدن به توسعه و الزامات برآمده از آن برای نقش برنامه‌ریز شهری در ایران است. به دلیل ماهیت مجزای موضوع هر مقاله، در مواردی تکرار و همپوشانی ناگزیری در ذکر مطالب وجود دارد. بنا بر حفظ استقلال فکری نگارندگان، همچنین در مواردی تفاوت دیدگاهی در پیشنهادات وجود دارد که در تمرینی درسی از آن استقبال شده است و سعی گردید تجمیلی از سوی اینجانب نباشد. مقدم بر بخش‌های گفته شده، نوشتاری برای پوشش و پیوند نظری جستارهای متفاوت کتاب و به مثابه پیشنهادی برای ایفای رسالت برنامه‌ریزان شهری در تحقق توسعه‌ی شهر ایرانی، توسط نگارنده‌ی این سطور تقدیم شده که امید است با نقد و بسط صاحب‌نظران، زمینه‌ساز تعهد حرفه‌ای در آینده شود.

به کنار از این حرفه‌گرایی، مخاطبان عام این کتاب، دلسوختگان توسعه نیافتگی اجتماعات میهن عزیزمان هستند، اعم از دانشجویان و استادان، کوشندگان اجتماعی، مدیران و برنامه‌ریزان در بخش‌های گوناگون؛ آنان که اهمیت نقش شهرها در برون‌رفت از چرخه‌ی شریر عقب‌ماندگی را دریافته‌اند و در اندیشه‌ی کاری هستند کارستان. آنان که صرفاً به بازتاب اطلاعات جغرافیایی و به مدلسازی ریاضی عاری از نظریه‌پردازی، دل نبسته‌اند و تبیین "چه بوده"، "چه هست" و "چه خواهد شد" را در خدمت "چه باید باشد"، آنهم برآمده از خواست و خرد جمعی می‌دانند. عصر خودکامگی علمی و عقلانیت

ابزاری در خدمت قیومیت نخبگان، سپری شده است و اینک مردمسالاری مشارکتی و عقلانیت ارتباطی برای برپایی حکمروایی شایسته، راهگشای رسیدن به توسعه‌ی راستین اجتماعات است.

چنانچه نسبت به گزاره‌های پیشگفته تردید دارید، کافی است تنها با این اصل توافق داشته باشید که روال گذشته و راهکارهای متداول، در ساختن توسعه‌ای پایدار و پرکردن شکاف‌های اجتماعی- اقتصادی جوامع موفقیت نداشته و دگرگونی پندارها و کردارها ضروری است. اگر به چنین ضرورتی باور دارید، آنگاه این کتاب را برای یافتن راه نوینی در برنامه‌ریزی توسعه‌ی شهری مطالعه و به‌ویژه، نقد نمایید. از این‌رو، مجموعه‌ی نوشتارهای این کتاب، پس از مقدمه‌ای در تبیین نظری توسعه‌ی راستین شهر و نقش برنامه‌ریزی در رسیدن به آن، با کندوکاو در مسایل و علل توسعه‌نیافتگی جامعه‌ی شهری کشورمان آغاز شده و سپس، گفتمانی برای مدیران و برنامه‌ریزان شهری مطرح می‌کند که برای تفوق یافتن بر این چالش‌ها، "چه باید کرد؟"

بسیار خوشحالم که شاید برای نخستین بار، حاصل کارگروهی دانشجویان دکتری یک دوره در یک درس با نگاشته‌های همراه مدرس‌شان منتشر می‌شود و برای همین از زحمات و همراهی صمیمانه یکایک دوستان دانشجویم سپاسگزارم. در این راه، از ویرایش ادیبانه و دلسوزانه‌ی آقای عباس جلالی نیز همگی تقدیر و تشکر می‌نمایم. در اینجا از خوانندگان عزیز می‌خواهیم تا نقد و نظریاتشان را به نشانی پست الکترونیک: sarrafi53@yahoo.com گسیل دارند. امید ما به پیشبرد گفتمان نقش برنامه‌ریزان برای دگرگون ساختن روند توسعه‌ی شهری ناپایدار ایران عزیزمان است. چه بسا گویند: چه‌ها فاصله است با آرمان ما! اما سخنی برآمده از دل با آن‌که روزگاری بهتر برای همگان را در حرفه‌مان می‌جوید:

"خسته‌ای می‌پرسد:

رستگاری‌مان کو؟

به عبث قله‌ی کوهی را در پیله‌ی مه،

می‌نمایانیمش

و کسی نیست بگوید باری،

رستگاری قدمی است،

که ز جا برکندت."^۱

(م. ص. دی ماه ۱۳۹۳)

^۱ شعر از زنده یاد جعفر کوش آبادی (۱۳۲۰-۱۳۸۸)